

פרק ח': אקטיביזם וחינוך

הנערה גרטה תונברג מחוץ לבניין הפרלמנט השוודי באוגוסט 2018. בחודש זה פתחה תונברג בשביתת בתי הספר למען האקלים | צילום: Andres Hellberg, Wikimedia Commons, CC BY-SA 4.0

יומו... והיום אנחנו נקראים לסייע לכדור הארץ להחלים מפצעיו כדי שבמקביל נחלים גם אנחנו. אני קוראת למנהיגי העולם, ובייחוד למנהיגי אפריקה, להרחיב את המרחב הדמוקרטי, לכונן חברות ששולטים בהן הצדק והשוויון, ולאפשר לאנגריה של אזרחיהם לבלבל^[7].

הזמן שחלף מאז פעילותן של סוזוקי ומאטאי מאפשר לבחון את מידת האפקטיביות של מאבקים סביבתיים בכלל, ומה ניתן להסיק מכך לגבי השפעת המאבק הנוכחי המזוהה עם תונברג בפרט. אף על פי שסדר היום שלהן עסק בסוגיות שונות (החור באזון, צדק סביבתי ומשבר האקלים, בהתאמה), נראה שהרטוריקה הסביבתית שלהן הייתה (ועודנה) אפקטיבית מאוד, שכן היא ענתה במידה גבוהה על שני התבחינים התאורטיים המשמשים להעריך אפקטיביות של מאבק סביבתי: תיחום (boundedness), כלומר אופן ניסוח (מסגור) הבעיה והפתרון והשפעתם על מקבלי ההחלטות במישור הפוליטי, ותהודה (resonance), כלומר מידת ההשפעה של ניסוח המאבק לכדי גיוס הציבור הרחב לפעולה^[3]. ואכן, בפועל, האקטיביזם של סוזוקי ומאטאי בעבר ושל תונברג בימים אלה חולל במדינות רבות שינוי תודעתי והתנהגותי התואם

אקלים עכשיו! על האפקטיביות של אקטיביזם סביבתי

בני פירסט

המחלקה לגאוגרפיה,
האוניברסיטה העברית בירושלים
benny.furst@mail.huji.ac.il

פריצתה של הנערה השוודית גרטה תונברג לתודעה אינה הראשונה מסוגה בדור הנוכחי. קדמו לה שתי נשים אחרות, מנהיגות סביבתיות שהניחו אף הן נדבכים חשובים בעיצוב התודעה הירוקה בעולם. הראשונה מהן הייתה נערה קנדית בת 12 ששמה סוורן סוזוקי (Severn Suzuki), שכמו תונברג הטיחה דברי תוכחה במבוגרים שישבו מולה בפסגת כדור הארץ בריו דה ז'ניירו ב־1992:

"בבואי לכאן היום אין לי אג'נדה נסתרת. אני נלחמת על עתידי. להפסיד את עתידי זה לא כמו להפסיד בבחירות או להפסיד כמה נקודות רווח בבורסה. אני נמצאת כאן כדי לדבר בשם כל דורות העתיד. אני נמצאת כאן כדי לדבר בשם הילדים הרעבים ברחבי העולם כולו שזעקתם אינה נשמעת. אני נמצאת כאן כדי לדבר בשם אינְספור בעלי החיים המתים ברחבי כדור הארץ משום שלא נותר להם לאן ללכת... אתם אינכם יודעים איך לתקן את החורים בשכבת האוזון. אינכם יודעים כיצד להשיב את דגי הסלמון במעלה נחל שיבש. אינכם יודעים איך להשיב לחיים חיה שנכחדה, ואינכם יכולים להשיב בחזרה יערות שפעם צמחו במקום שהוא כעת מדבר. אם אינכם יודעים איך לתקן, בבקשה הפסיקו להרוס!"^[6]

המנהיגה האחרת היא ואנגרי מאטאי (Wangari Maathai), מדענית ואקטיביסטית מקניה שקבעה כי המודעות הסביבתית של האזרחים תלויה במידה רבה בתרבות הפוליטית של השלטון, הניתנת לעיצוב באמצעות מאבק ציבורי. מאטאי הקימה ב־1977 את הארגון "חגורה ירוקה" (Green Belt), ובזכות פעילות הארגון לנטיעת עצים ולזכויות נשים היא הייתה לאישה האפריקנית הראשונה שקיבלה פרס נובל לשלום (2004). בנאום הזכייה שלה היא ניסחה את תמצית המחשבה האקו־פוליטית של ימינו:

"מצבה של הסביבה במדינה משקף את השלטון בה, ובלי שלטון ראוי לא יכול לשרור שלום. לא יכול לשרור שלום בלי פיתוח, ופיתוח לא יכול להתממש בלי שימור של הסביבה במרחב דמוקרטי ובוטוח. השינוי המחשבתי הזה בא

ואנגרי מאטאי נואמת בקונגרס העולמי החברתי. 27.1.2007. צילום: The-time-line, Wikimedia Commons, CC BY-SA 3.0

"הבעיות שאתם מדברים עליהן בתנועה הירוקה יהפכו בסופו של דבר שוות לנושאי הביטחון, שהרי מה נוגע יותר לביטחון ממים וממזון? אנשים בגרמניה צחקו עלינו בהתחלה – 'הם ירסו את הכלכלה ויאבדו משרות'. היום כבר למעלה מ-60% מחושבי גרמניה מוכנים להיפתח לנושאים ירוקים במובן העמוק של המילה. מדובר בשינוי עצום שיגיע גם אליכם"

(צ'אם אחדמיר, יו"ר מפלגת הירוקים בגרמניה, בעת ביקור בישראל, 2012^[4]).

מקורות

- [1] הונת א. 2008. זלזול ומתן הכרה – לקראת תיאוריה ביקורתית חדשה (תרגום: ברייר א). בני ברק: הקיבוץ המאוחד.
- [2] פירסט ב. 2013. אקולוגיה, סביבה, קיימות: קווים להתפתחותה של התנועה הסביבתית בישראל. אופקים בגאוגרפיה 84: 177-192.
- [3] פירסט ב. 2014. צמיחתה של תרבות ירוקה: מאבקים סביבתיים בישראל והשפעתם על המרחב. פרסום מס' 1/85, מחקרי פלורסהיימר, האוניברסיטה העברית בירושלים.
- [4] nrg מעריב. 2012. בתנועה ירוקה: הכנסת צריכה מפלגה סביבתית. אתר nrg. 3 בפברואר.
- [5] Inglehart R. 1977. *The Silent Revolution: Changing values and political styles among western publics*, Princeton (NJ): Princeton University Press.
- [6] Severn Cullis-Suzuki. Personal website. www.severncullissuzuki.com/bio
- [7] The Nobel Prize. Wangari Maathai — Nobel lecture. www.bit.ly/maathai-nobel-lecture

לשני התבחינים לעיל. השינוי בתרבות הפוליטית, שהפכה לרגישה יותר ומתחשבת בעניין הסביבתי בא לידי ביטוי במצעי מפלגות, במתן לגיטימיות רחבה יותר לפעילות ארגונים לא ממשלתיים ובחזוק מערכות חינוכיות. השינוי במבנה החברתי מתבטא בעובדה שכיום גורמים רבים יותר החלו לעצב את הנושא הסביבתי כמגדיר זהות ולהשתמש בו ככלי להעצמה אישית וקהילתית. התוצאה הכוללת היא שדרוג במעמדה של הסביבה מסוגיית נישה מדעית רחוקה לעניין נגיש ויום-יומי, או במילים אחרות – הפיכתה מהקשר (שהחיים מתקיימים בו) לאובייקט (שהחיים תלויים בו).

התביעה הבין-דורית השזורה בדבריהן של סוזוקי, מאטאי ותונברג חלחלה גם לישראל, ויעידו על כך מספרם העולה של הפעילים הסביבתיים ושל המאבקים עצמם בעשור האחרון, עוצמתם ובעיקר אופי הטיעונים הנשמעים בהם^[2]. נראה כי העניין הסביבתי חדר סוף סוף אל מרכז המרחב הציבורי, המדעי והמשפטי. עם זאת, אל המרחב החשוב ביותר, זה של הפוליטיקה הארצית, טרם הגיע הנושא במלוא עוצמתו. הסבר אפשרי לכך טמון ב"תאוריית המהפכה השקטה" של אינגלהרט^[5], שלפיה על החברה להשלים תחילה את סיפוק צרכיה הבסיסיים (ביטחון פיזי) בטרם תוכל להתפנות לטפל בנושאים פוסט-מטריאליסטיים כגון עיצוב זהות, שייכות ואיכות חיים, סוגיות שתנועות סביבתיות רבות רואות בהן ערכי יסוד. עם זאת, ההפגנות האחרונות של פעילי הסביבה הצעירים בישראל, אף שהן מינוריות ביחס לעולם, ממחישות כי כל מאבק סביבתי הוא בעצם מאבק חברתי, וכי אנשי הדור הצעיר הפנימו את העובדה הטרגית כי הם אלה שישארו כאן זמן רב יותר עם הבעיות שדור הוריהם ישאיר אחריו.

מבחינה זו, גל המחאה הנוכחי, שאף זכה ברשתות החברתיות להגדרה מושגית חדשה – **ClimActivism** (בעברית אני מציע לתרגמו כ-"מְאָבְקָלִים") הוא עליית מדרגה מהותית ביחס למאבקי הסביבה הראשונים שהחלו בשנות ה-60 של המאה הקודמת (שעסקו בעיקר במניעת זיהום ובקריאה להקמת מנגנוני תכנון ואכיפה), שכן הוא דורש הכרה ונטילת אחריות ביחס לבעיית האקלים, תוך שהוא נלחם בזלזול שקיים עדיין בקרב חלק ממנהיגי העולם ביחס לנושא. בכך תואם ניסוח המְאָבְקָלִים של תונברג ובני דורה את תפיסתו של הפילוסוף הגרמני אקסל הֶוֹנֶת (Honneth), הרואה באקטיביזם של הירוקים בעולם מאבק לעיצוב החברה שהם חיים בה^[1].

אך לא די במאבק להכרה בלבד: האתגר העיקרי של מובילי המאבק בישראל הוא לפעול מתוך אופטימיות ריאלית ולתחזק את האפקטיביות של המאבק גם לאחר שהנושא ייעלם לזמן מה מהמסכים, בייחוד כאשר נושאים ביטחוניים וגאופוליטיים אחרים יתפסו את סדר היום. המסר המרכזי הוא כי הסביבה במובנה הרחב היא תשתית קיומית שיש להילחם עליה כבר כעת, וכי אין צורך להמתין להמחשות טרגיות דוגמת שרפת ענק נוספת בכרמל, צניחת מפלס הכינרת אל מתחת לקו השחור או הכחדה סופית של המעט שנותר מהטבע הישראלי.